

marife

dini arařtırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 17 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2017

ARAŞTIRMA

Abdulaziz 'Atık Eserleri ve Arap Dili ve Belagatı'na Katkıları

İsmail Ekinci

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
ismailekinci1980@gmail.com

Geliř Tarihi: 18.04.2017 • Yayına Kabul Tarihi: 10.05.2017

Öz

Arap dili ve belagatının gelişimine katkıda bulunmuş olan dil ve belagat âlimlerinden birisi de Abdulaziz 'Atık'tır. Abdulaziz 'Atık, 1906-1976 yılları arasında Mısır'da yaşamış muasır âlimlerden birisidir. Dil, edebiyat ve belagat unsurlarını derleyip bir araya topladığı eserleriyle, Arap dili ve belagatı alanında, neredeyse tek elden bütün bilgileri vermiştir. Avrupa'da bulunmuş olmasıyla hem doğu, hem de batı kültürlerine vakıf oluşu ona, Arap dili, edebiyatı ve belagatına çok farklı bir perspektiften bakma imkânı vermiştir. Bu makale, Abdulaziz 'Atık'ın hayatı, eserleri ve Arap Dili ve Belagatına katkılarını ele almaktadır. Müellifin hayatı ve eserleri hakkında herhangi bir çalışmanın bulunmaması, bu doğrultuda bir çalışma yapma ihtiyacı doğurmuştur. Çalışmada öncelikle müellifin hayatı hakkında kısa bir giriş yapıldıktan sonra, eserleri ele alınmıştır. Eserler incelenirken, sırayla Arap dili, aruz, kafiye, belagat, edebiyat ve tarih üzerine yazdığı eserleri ele alınmıştır. Sonuç kısmında, müellifin Arap dili ve belagatına katkıları değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Belagat, Edebiyat, Aruz, Kâfiye, Nahiv-Sarf

Abdulaziz Atik, Works and Contributions to The Arabic Language and Its Rhetorics

Abdulaziz Atik is one of the scholars of language and rhetorics who contributed to the development of the Arabic language and rhetorics. Abdulaziz Atik is one of the contemporary scholars who lived in Egypt between 1906-1976. He has compiled and assembled elements of language, literature, and rhetorics, and in Arabic language and literature, he gave almost all the information from one hand. Since lived in Europe, the foundation of both eastern and western cultures enabled him to look at Arabic language, literature and rhetorics from a very different perspective. This article addresses Abdulaziz Atik's life, works and contributions to Arabic language. The absence of any work on the life and work of the author has created the need to do a study in this direction. In the study, after a brief introduction about the author's life, his works were discussed. While the works are being examined, his works on Arabic language, prosody, rhyme, rhetoric, literature and history are dealt with. In the conclusion, the contributions of the author to the Arabic language and rhetorics were evaluated.

Keywords: Language of Arabic, Rhetoric, Literature, Prosody, Rhyme, Arabic Grammar

Atıf

Ekinci, İsmail, "Abdulaziz 'Atık Eserleri ve Arap Dili ve Belagatı'na Katkıları", *Marife*, 17/1 (2017): 51-65.

Giriş

Arap dili, tarihin bilinmeyen karanlıkları içinde uzanıp gitmektedir. Arap dilinin ilk dönemleri bilinmemektedir, fakat bununla birlikte, zamanımıza kadar diriliğini ve eski tazeliğini korumuştur. Arap dili, yazıya geçmeden çok zaman önce hutbelerde, nutuklarda istiareleriyle, teşbihleriyle oluşmuş ve temeli atılmıştır. Câhiliyye döneminde hutbeler ve meseller gibi bazı edebî türler toplum içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun yanı sıra yazının, Câhiliyye dönemi Araplarının hayatında yer aldığına dair pek çok delil vardır.¹

Dilcilerden bir gruba göre, Cahiliyye döneminin ilk başlarına ait yazı örnekleri bazı ticarî ve günlük meselelerin dışına çıkamamıştır. Her ne kadar bazı Araplar yazmayı bilseler de, yazı aralarında yaygın değildir. Bunun yanı sıra yazı, edebî bakımdan bir olgunluğa da ulaşmamıştır. Bu açıdan bakıldığında yazıyı, düz ve edebî yazı olmak üzere ikiye ayırmak gerekmektedir. Araplar düzyazıyı bilmekteydiler. Yani farklı olayları yazı olarak kayda geçirebilecek birikime sahiptiler. Ancak bu yazılanlar edebî bir tür olmaktan uzaktır.² Edebiyat, olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatıdır.³ Cahiliyye döneminin sonları ve sonrasında, Araplar özellikle şair ve hatiplerinin şiir ve hitabeleriyle yazılı ve sözlü olarak edebiyatta zirveye ulaşmışlardır. Cahiliyye dönemindeki muallakalardan günümüze kadar gelmiş birçok edebi türde yazılmış edebi metinler, bu durumun en net ispatı olmaktadır.

Edebiyatı taşıyan unsurlardan me'ani, beyân, bedi' gibi unsurları içeren belagat ise, bir ilim dalı olarak ve Arapların nezdinde, Arap dilinde Hicri III. Yüzyıldan itibaren zirve noktaya ulaşmıştır. Belagat bilimi, sözün oluşum aşamasında sözcüklerin seçimi, kullanım şekilleri, bağlam ve duruma uygunluğu gibi konuları incelemektedir. Bunun yanında hem manayı hem de lafzı güzelleştiren sanatları da incelemektedir.

Hem Arap dilinde, hem belagat alanında, hem de edebiyat alanında yazdığı eserlerle tanınan Abdulaziz 'Atık, Arap dili, edebiyatı ve belagatı konuları ile ilgili, yaşadığı çağa kadar gelmiş bilgileri bir araya getirip, bir bütün olarak önümüze koymuş muasır müelliflerden birisidir. Müellifi değerli kılan, işte bu birikimi derlemesidir. Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak görev yaptığı dönemlerde, bu alanlarda kıymetli eserler ortaya koyması, öğrencilerine verdiği dersler için kaynak oluşturma çabasının neticesidir. Verdiği derslerde öğrencilerine aktardığı bilgileri bir araya toplayarak ortaya koyduğu eserler, bu çalışmada ele alınarak, Arap Dili ve Belagatına olan katkıları incelenmiştir. Çalışmada öncelikle müellifin hayatı verilmiş, sonrasında eserleri

¹ Bk. Kızılkı, Zafer, "Arap Dili", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX, Sayı 4, Samsun, 2009, s. 164, Küçüksarı, Mücahit, "Ebu'l Fadl İbnu'l-Amîd'e Ait Bir Risalenin Edebî Tahlili", Marife, 16/2, 2016, 309-330.

² Bk. Küçüksarı, "Ebu'l Fadl İbnu'l-Amîd'e Ait Bir Risalenin Edebî Tahlili", s. 309-330.

³

teker teker kısaca içerikleri verilerek tanıtılmış ve sonuç bölümünde de eserlerinin Arap Dili ve Belagatına olan katkıları ortaya konulmuştur.

1. Abdulaziz 'Atîk'in Hayatı

Abdulaziz 'Atîk, muasır müelliflerden olup, hakkında doyurucu bilginin bulunmadığı bir edebiyatçı, dilci ve belagatçıdır. Mısır'ın kuzeyinde yer alan Kalyubiye (القَلْبُوبِيَّة) şehrinde 1906 yılında doğmuştur. Mısır, İngiltere ve Lübnan'da yaşayan müellif, dini eğitimine Ezher'de başlamıştır. Medresetu'l-Mu'allimîni'l-'Ulya ve Medresetu'l-Kadai's-Şer'iyye medreselerinde eğitim almış, sonra Dâru'l-'Ulûm'da eğitimine devam etmiş ve buradan 1932 yılında mezun olmuştur. Buradan mezun olduktan sonra İngiltere'ye giderek Londra Üniversitesi'nde doktora yapmış ve 1948'de doktor unvanını almıştır. Mısır'a dönerek Mısır Medresesi'nde bir müddet müderrislik yapmıştır. Daha sonra Kültür Bakanlığı'nda görev yapan 'Atîk, tekrar İngiltere'ye giderek Londra Üniversitesi'nde Arap Dili bölümünde dersler vermiştir. 1955 yılına kadar bu görevine ek olarak Londra'daki Mısır Büyükelçiliği Kültür Dairesi'nde ve Eğitim Bakanlığı Kültür Bölümü'nde müdür yardımcısı olarak görev yapmıştır. Bu görevlerden sonra Beyrut'a dönerek daha sonra ismi İskenderiye Üniversitesi olarak değiştirilen Beyrut Arap Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'nde dekan olarak görev yapmıştır ve bu fakültenin ilk dekanı olarak bilinmektedir. Müellif 1976 yılında Mısır'da vefat etmiştir.⁴

2. Abdulaziz 'Atîk'in Eserleri

Yetmiş yıllık ömründe birçok eser kaleme alan 'Atîk'in kendi yazdığı eserlerden başka bir tercüme eseri ve dönemin yazılı basınlarında yayınlanmış birçok serbest yazısı da bulunmaktadır. Abdulaziz 'Atîk'in tespit edildiği kadarıyla eserleri ve çevirisi şunlardır:

1. el-Medhalu ila 'İlmi'n-Nahv ve's-Sarf
2. 'İlmu'l-'Arud ve'l-Kâfiye
3. 'İlmu'l-Bedi'
4. 'İlmu'l-Beyân
5. 'İlmu'l-Me'anî
6. el-Edebu'l-'Arabî fi Endelus
7. Tarihu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab
8. fi'l-Edebî'l-İslâmî ve'l-Emevî
9. fi'n-Nakdi'l-Edebî
10. Tarîhu'l-Belâğati'l-'Arabiyye
11. Lemehâtu min Tarîhi'l-'Âlem (Tercüme)

⁴ Bk. <http://shamela.ws/index.php/author/1573>,
http://asmaalkamali.blogspot.com.tr/2015_08_30_archive.html

2. 1. el-Medhalu ila 'İlmi'n-Nahv ve's-Sarf (إِلَى عِلْمِ النَّحْوِ وَالصَّرْفِ)⁵

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1974 yılında neşredilen bu eseri, 206 sayfa hacminde bir kitaptır. Nahiv ve sarf ilimleri hakkında detaylı bilgiler veren 'Atîk, eserine bir mukaddime ile başlamıştır. Müellif mukaddimesinde bu eseri Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü birinci sınıf öğrencileri için nahiv ve sarf derslerinde okutulmak üzere, Basra, Kûfe ve Bağdat ekolleri çerçevesinde hazırladığını ifade etmiştir ve kitabın ilerleyen bölümlerinde bu dersleri okuyanların işledikleri konuları başlıklar halinde burada zikretmiştir.

Eser, sarf ve nahiv ilmi olmak üzere iki ana bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci ana bölüm olan "Sarf İlmi" başlıklı bölüm, dört bölümden oluşmaktadır. "Nahiv İlmi" başlıklı ikinci ana bölüm ise, bölümler bazında ele alınmamış, birçok alt başlıklar halinde verilmiştir.

Sarf ilmi kısmının birinci bölümünde müellif, sarf ilminin tarifini, sınırlarını, uzmanlık alanını, hangi konuları ele aldığını, çekimlenme, türeme, gramer ve dil ile ilgisini, sorunlarını, kurallarını kısa bir şekilde ele almıştır. İkinci bölümde, i'lâl ve ibdâl konuları, çeşitleri ve özellikleri bağlamında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, türememiş, eksiz isimler, yani câmid isimler ile türemiş, ek almış isimler, yani muştâk isimler ele alınmıştır. Masterlar ve bablar üzerinde de durulmuştur. Dördüncü bölümde ise, müştak isimlerden ismi fail, ismi mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe bi ismi fail, ismi tafdil, ismi zaman ve mekân ve ismi alet konuları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Nahiv ilmi kısmında ise, öncelikle Arap dili başlığı altında Arap dilinin ortaya çıkışı, gelişmesi, lehçeleri, Arap kabilelerinin dile katkıları işlendikten sonra, Arap dilinin toplanmasında etkili olan unsurlardan Kur'an-ı Kerim, şiir, bedevi Araplardan semai yolla gelen unsurlar, âlimlerin önceki kabilelerden dilsel aktarım yapmaları ele alınarak, Arap dilinin toplanma merhaleleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Dilin oluşumunda nahiv ve sarfın oluşum süreçleri ve bu alanlara katkıları olan âlimler zikredilmiştir. Bu açıklamalardan sonra, nahvin tarifi verilerek, nahvin ortaya çıkışı, Basra ve Kûfe ekollerinin oluşum süreçleri ve bu iki ekol arasındaki ihtilaflar anlatılmıştır.

"Bağdat'ta Nahiv İlmi" başlıklı bölümde, Bağdat ekolünün ortaya çıkışı, gelişmesi, bu ekole mensup dil âlimleri kısa bir şekilde verilmiştir. Bağdat'tan sonra Endülüs ve batıdaki nahiv çalışmaları hakkında bilgiler verilerek, dönemin dil âlimleri teker teker ele alınmıştır. Yine aynı şekilde Mısır ve Şam'da, nahiv ilmi ile ilgili bilgilere ve âlimlere değinildikten sonra, nahiv ilmi alanındaki telif faaliyetleri anlatılmaya başlanmıştır. Nahiv alanında yazılmış ilk eserlerden başlanarak, bu ilimde telif eserlerin gelişim süreci anlatılmıştır. Sibeveyhi'nin "*el-Kitab*", Zemahşeri'nin "*Mufassal*", Suyûti'nin "*Kitabu's-Suyûti*" isimli eserlerini tanıtan müellif, eserine burada son vermiştir. Sarf bölümünün sonuna ayrı bir fihrist koyan müellif, eserin sonuna da hem sarf hem de nahiv bölümünü içerecek şekilde tam bir fihrist koymuştur.

⁵'Atîk, Abdulazîz, el-Medhalu ila 'İlmi'n-Nahv ve's-Sarf, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1974.

2.2. 'İlmu'l-'Arud ve'l-Kâfiye (عِلْمُ الْعُرُوضِ وَالْقَافِيَةِ)⁶

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1987 yılında neşredilen bu eseri, 211 sayfa hacminde bir kitaptır. Halil b. Ahmed'in on altı bahrinin ve kafiye konusunun örneklerle tertipli bir şekilde verildiği esere müellif, mukaddime ile başlamıştır. Mukaddimedede 'Atik, bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü birinci sınıf öğrencileri için hazırladığını, aruz ve kafiye konusunu ele alırken eski şiirleri örnek aldığını ve bu eser sayesinde okuyucunun şiiri musiki cihetiyle vezin ve kafiyelerine uygun bir şekilde okuyabilmesini umduğunu belirtmektedir.

Bu kısa mukaddimesinden sonra müellif giriş bölümü olarak nitelendirilebilecek giriş başlıklı, sekiz alt başlıktan oluşan bölümü yazmıştır. Bu bölümdeki birinci alt başlıkta aruz ve Halil b. Ahmed hakkında kısa açıklamalar yapmıştır. Önce aruzun kelime ve terim anlamını veren müellif, ardından aruz ilmini ortaya çıkaran Halil b. Ahmed hakkında bilgiler vermiştir. Halil b. Ahmed'in aruz ilmini ortaya çıkarma süreçlerinden bahsedildiği bu bölüm sonrasında ikinci alt başlık olarak aruz ilminin gerekliliği verilmiştir. Aruz ilminin detaylı tanımı verilerken, şiir yazma, okuma ve anlama konusunda vezinle beraber aruz ilminin gerekliliği açıklanmıştır. "Aruz İle Musiki Arasındaki Bağlantı" isimli üçüncü alt başlıkta, aruzun musiki ilmi olduğunu, musikinin ses, uzunluk-kısalık gibi bütün özelliklerini taşıdığını ve musiki ile aruzun arasında çok sağlam bir bağın olduğu belirtilmiştir. Dördüncü alt başlıkta, aruz yazım ilkelerinden bahsedilmiştir. Aruz yazımlarında fazlalık olan hâflere, bazı isimlerde yer alan fazla hemze ve vava, tenvin ve nunun yazılışlarına, kafiye uygunluğu açısından hareketlerin kullanılmasına, harf veya hareketlerin hafzına, bazı bablarda hemzenin veya vavin düşmesine, kelimelerin dönüşmesine, kelimelerin son harflerinin sükûn üzere okunması durumlarına, vezin gereği med harfleri dışında başka harflerin de düşebileceğine değinilmiştir. Beşinci alt başlıkta ise dördüncü alt başlıkta bahsedilen durumlarla ilgili örnekler verilmiştir. Altıncı alt başlıkta aruzdaki sebep hafif, sebep sakîl, veted mecmu', fasılatu's-suğra ve fasılatu'l-kübra olarak bilinen ses birimleri hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Yedinci alt başlıkta, tef'ileler açıklamaları ve açık kapalı simgeleriyle verilmiştir. Sekizinci son alt başlıkta, Arapça kasidelerin makamları hakkında örneklerle zenginleştirilerek bilgiler verilip, bölüm tef'ileler ve simgelerinin sistematik bir şekilde verilmesiyle bitirilmiştir.

Giriş bölümünden sonra birinci bölüm olarak nitelendirilebilecek ve en uzun bölüm olan bahir vezinleri bölümünde klasik on altı bahir şu sırayla teker teker açıklanmıştır:

1. Tavi, 2. Medîd, 3. Basit, 4. Vâfir, 5. Kâmil, 6. Hezec, 7. Recez, 8. Remel, 9. Seri', 10. Munserih, 11. Haff, 12. Mudari', 13. Muktedab, 14. Muctes, 15. Mutekârib, 16. Mutadârek

⁶Atik, Abdulaziz, İlmu'l-'Arud ve'l-Kâfiye, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1987.

Bahirleri açıklarken her birinin önce vezinleri verilmiş, bahrin adı hakkında açıklama yapılmış, aruz ve darbları, zihafı açıklanmıştır. Çok özenle seçilmiş şiirlerle de konunun anlaşılması sağlanmıştır. Ayrıca her bahrin açıklama ve örneklendirmelerinden sonra alıştırma konulmuştur. Bölüm sonunda da bütün bahirler vezinleriyle birlikte sistematik bir şekilde sıralanmıştır.

Bahirlerin açıklandığı bölümden sonra kitabın ikinci bölümü olarak nitelendirilebileceği “Kafiye” başlıklı bölümde ise, kafiye hakkında bilgiler verilmiştir. Öncelikle kafiyenin anlamını vererek bölüme başlayan müellif, daha sonra kafiye harflerini tek tek açıklamıştır. Kafiye harflerinden revî, vasl, hurûc, dahîl, redif ve te’sîs detaylı bir şekilde örneklerle açıklandıktan sonra, mutlak ve mukayyed kafiye, kafiye hareketleri, kafiye kusurları, zihafı ve illetler açıklanarak bölüm bitirilmiştir.

Son bölüm olarak aruz daireleri izahlı ve şekilli bir şekilde konulduktan sonra, üç parça halinde alıştırma kitap sonlandırılmıştır. Kitabın fihristi ise en sona konulmuştur.

2.3. ‘İlmü’l-Bedî’ (عِلْمُ الْبَدِيعِ)⁷

Müellifin Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut’ta 1985 yılında neşredilen bu eseri, 248 sayfa hacminde bir kitaptır. Müellif, bedî ilminin ortaya çıkış süreci ve bedî ilminin konularını örneklerle verdiği eserine mukaddime ile başlamıştır. ‘Atk mukaddime, bedî ilminin belagatın üç alt unsurundan biri olduğundan, bedî ile ilgili çalışmaya neden ihtiyaç duyduğundan, Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü ikinci sınıf öğrencileri için hazırladığından ve kitabın bölümlerinde bedî ilmini nasıl anlattığından bahsetmektedir.

Birinci bölümde, “Bedî İlminin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi” başlığı altında, öncelikle bu ilmin Cahiliye dönemindeki bedî ile ilgili izlerini günümüze kadar sürerek, Kazvîni’den itibaren nasıl ilim olarak ele alındığından ve gelişiminden bahsedilmiştir. Bedî ilminin gelişim süreci, Kudame b. Ca’fer, Ebû Hilal el-Askerî, İbni Reşîk el-Kayrevânî gibi birçok müellif ve eserlerindeki kullanımları çerçevesinde verilmeye çalışılmıştır. Beyân ve me’ani ilimlerinin gelişim sürecine nazaran, bedî ilminin gelişim süreci, bu eserde daha uzun ve detaylı bir şekilde verilmiştir.

“Bedî İlmi Sanatları” başlıklı ikinci bölümde, lâfzî ve manevî güzelleştiricilerle ilgili birkaç müellifin belirttiği sanatları kısaca değinildikten sonra, manevî güzelleştiriciler adlı alt başlık altında mutabaka, mukabele, mubalağa, iğrak (abartma), ğuluvv (aşırı gitme), îğal (derine gitme), tetmîm (ikmal), tevriye (gizleme), taksim, iltifat, cem’, tefrik, cem’ me’a’t-tefrik, cem’ me’a’t-taksim, cem’ me’a’t-taksim ve’t-tefrik, te’kîdu’z-zem bimâ yuşbihu’l-medh, te’kîdu’l-medh bimâ yuşbihu’z-zem, mezhebu’l-keîlâmi, leffu-neşr, mura’atu’n-nazîr, uslûbu’l-hakîm ve tecrîd sanatları detaylı bir şekilde şiir örnekleriyle

⁷Atk, Abdulazîz, İlmü’l-Bedî, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut 1985.

verilmiştir. Lâfzî güzelleştiriciler adlı alt başlık altında ise, cinas, seci', reddu'l-acz 'ale's-sadr, luzûmu ma la yelzem, mevazine ve teşri' sanatları detaylı bir şekilde ve şiir örnekleriyle verildikten sonra kitabın fihristi en sona konularak eser bitirilmiştir.

2.4. 'İlmu'l-Beyân (عِلْمُ الْبَيَانِ)⁸

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1985 yılında neşredilen bu eseri, 230 sayfa hacminde bir kitaptır. Müellif, beyân ilminin ortaya çıkış süreci ve beyân ilminin konularını örneklerle tertipli bir şekilde verdiği eserine mukaddime ile başlamıştır. 'Atik, mukaddimede bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü ikinci sınıf öğrencileri için hazırladığını, birinci bölümde beyân ilminin ortaya çıkış sürecini ve çeşitli asırlardaki gelişme seyrini, ikinci bölümde ise, beyân ilmi, teşbih, hakikat ve mecaz, kinaye sanatlarının örneklerle açıklamalarını verdiğini belirtmektedir.

'Atik, Birinci bölümde mukaddimede de bahsedildiği üzere, "Beyân İlminin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi" başlığı altında, beyân ilminin belagatın üç alt unsurundan biri olduğunu, her birinin diğerlerinden müstakil bir ilim dalı olduğunu ve beyânın cahiliye dönemine kadar uzandığını belirtmektedir. Daha sonra İslami dönemde beyânın varlığını devam ettirdiğine, Cahiliyyun ve İslamiyyun şairlerinin birçoklarının şiirlerinde beyân ile ilgili unsurlara yer verildiğine, Abbasi dönemine gelindiğinde beyân mülâhazasının bir ilim boyutunu aldığına ve Cahız'ın "*el-Beyân ve't-Tebyin*" eserine isim olduğuna değinmiştir. Devamında yine bu tür eserlerle ilgili değerlendirmeler yapıldıktan sonra Hicri dördüncü asırdan sonraki beyân çalışmalarını, muvazene çalışmaları, arabulucu çalışmalar, destekleyici çalışmalar ve yapıcı çalışmalar başlıkları altında detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bu çalışmalar haricinde gelişim sürecinde beyân ilmine katkıları bulunan müelliflerden Abdulkâhir el-Cürcâni hakkında detaylı bilgiler veren 'Atik, Cürcâni'nin hakikat ve mecaz, teşbih, temsil, istiare ve kinaye sanatları hakkında yazdıklarını aktarmıştır. Cürcâni'nin ardından Zemahşeri, Sekkâki, İbn-i Mâlik, Tenûhi, İbn-i Esir, Yahya b. Hamza ve Hatib el-Kazvîni'nin beyân üzerine çalışmaları ve beyân ilmine katkılarını detaylı bir şekilde ele almıştır.

İkinci bölümü dört bahis altında ele alan müellif, birinci bahis altında teşbih sanatı hakkında bilgiler vermiştir. Teşbihin lügat ve ıstılahı anlamları verildikten sonra, el-Buhturi, el-Mutenebbi gibi âlimlerin bu sanatla ilgili yazdıklarına yer verilmiştir. Daha sonra teşbihin kısımları olarak benzetilen, benzeyen, benzetme edatı ve benzetme yönü teker teker detaylı bir şekilde örneklerle açıklanmıştır. Teşbihin kısımları verildikten sonra, teşbih-i maklub, teşbih-i zımnî olmak üzere teşbih türleri açıklanmıştır. Teşbihin yapıma amaçları, çirkin teşbih ve güzelleştirilmesi, güzel teşbih ve teşbihin kusurları anlatıldıktan sonra birinci bahis sonlandırılmıştır.

⁸'Atik, Abdulaziz, İlmu'l-Beyân, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1985.

İkinci bahis olarak hakikat ve mecaz sanatına yer verilerek bu sanatın da kelime ve ıstılahı açıklamaları, ortaya çıkışı, bazı âlimlerin bu sanatla ilgili söyledikleri verilerek, mecazın kısımları olan mecaz-ı akli ve mecâz-ı mürsel detaylı bir şekilde örnek şiirlerle açıklanmıştır.

Üçüncü bahis olarak istiare sanatı da, diğer iki sanatta izlenen metotla verilmiş ve istiarenin kısımları olan istihare-i tasrihiyye ve mekniyye ile istiare-i asliye ve tebeyye, istiare-i temsiliyye ve istiarenin belagattaki yeri açıklanmıştır.

Dördüncü bahis altında ise, kinaye sanatı aynı yöntemle verilmiştir. Bir önceki sanatta olduğu gibi, kinayenin kısımları ve kinayenin belagattaki yeri anlatılarak kitap sonlandırılmıştır. Kitabın fihristi ise en sona konulmuştur.

2.5. ‘İlmu’l-Me’anî (عِلْمُ الْمَعَانِي)⁹

Müellifin Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut’ta 2009 yılında neşredilen bu eseri, 208 sayfa hacminde bir kitaptır. Yukarıda incelediğimiz diğer eserlerinde olduğu gibi müellif, me’anî ilminin ortaya çıkış süreci ve me’anî ilminin konularını örneklerle tertipli bir şekilde verdiği eserine mukaddime ile başlamıştır. ‘Atîk, bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü birinci sınıf öğrencileri için hazırladığını, birinci ve ikinci bölümlerde hangi konulardan bahsettiğini belirterek mukaddimesini bitirmiştir.

Eserin birinci bölümünde, “Belagat ve Fesahat Arasında” başlığı altında, belagatın ve fesâhatın tanımları verilerek, bir sözün beliğ veya fasih oluşunun ölçülerinden bahsedilmiş ve belagatın yönleri üzerinde durulmuştur. Şiir ve nesir örnekleriyle fasih ve beliğ söz örneklendirilmiştir.

İkinci bölümde, me’ani ilminin doğuşu ve gelişmesi ele alınmıştır. Me’ani ilmi ile ilgili klasik müelliflerin eserlerinde yer alan konulara değinilerek, bu müelliflerin me’ani konularının gelişmesindeki rolleri anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm, me’ani ilminin belagata etkilerine kısaca değinildikten sonra iki alt bahse ayrılmıştır. Birinci bahiste, haber ve inşa hakkında tanımlamalar yapılarak, bunların kısımları anlatılmıştır. Öncelikle “Haber” başlığı altında, cümlenin kısımları, haberin amaçları, haberin kısımları, müekked haber ve habere bir metinde ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkması örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra “İnşa” başlığı altında, inşanın ve talebi inşanın kısımları olarak, emir, nehiy, istifham, temenni ve nida cümleleri açıklanmıştır. İkinci bahiste ise, cümlenin kısımları, müsned ve müsnedun ileyh, hazf, zıkr, takdim ve tehir, kasr, kasrın edatları ve kısımları, fasl ve vasl, icaz, itnab, musavât konuları teker teker açıklanarak, konu şiir ve nesir türünden örneklerle zenginleştirilmiştir. Bu bölümle kitap sonlandırılış ve kitabın fihristi en sona konulmuştur.

⁹Atîk, Abdulazîz, İlmu’l-Meani, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut 2009.

2.6. Tarihu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab (تَارِيحُ النَّقْدِ الْأَدَبِيِّ عِنْدَ الْعَرَبِ)¹⁰

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1986 yılında neşredilen bu eseri, 227 sayfa hacminde bir kitaptır. Diğer eserlerinde olduğu gibi müellif, bu eserine de bir mukaddime ile başlamıştır. Mukaddimede 'Atik, bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü üçüncü sınıf öğrencileri için hazırladığını belirtmiş, edebiyat hakkında biraz giriş bilgileri verdikten sonra, edebiyatın dönemden döneme halk arasında anlama açısından değişim gösterdiğinden bahsetmiştir. Edebiyata bu tarihsel süreç içerisinde bakmanın, edebiyata günümüze kadar yapılan eleştiri hareketlerini göz önünde bulundurmanın, edebiyatın gelişim sürecini ve etkilerini anlamayı kolaylaştıracağını belirten müellif, eserin bu konular çerçevesinde cahiliye döneminde Hicri III. asra kadarki dönem temel alınarak hazırlandığını belirterek mukaddimesini başarı temennileriyle bitirmiştir.

Eserin birinci bölümünde, "Edebi Eleştiri" başlığı altında, edebiyatın eleştiri ortamının bir konusu olduğundan bahisle, eleştirinin edebiyatın gelişimi ve yenilenmesine olan katkılarından bahsedilerek edebi eleştiri hakkında detaylı tanımlayıcı bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, cahiliye döneminde edebi eleştirinin Arap toplumunda bölgeler ve müellifler bazında, şiir ve nesir türlerinde seyri verilmiştir. Cahiliye dönemindeki panayırlardan ve bu panayırlarda gerek yazılı olarak gerekse sözlü olarak şiir neşirlerinin, nağmeli şiirlerin, edebi eleştiri yönünden incelemesi yapılmıştır.

Cahiliye dönemi anlatıldıktan sonra, İslâmi dönemde edebi eleştiri, Peygamber dönemi ve Halifeler dönemi olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, "Asr-ı Resul" başlığı altında Peygamberin yaşadığı dönemde edebi eleştirinin durumundan bahsedilmiştir. Bu bölümde Arap şiirinin İslam'ın etkisiyle nasıl şekillendiğinden ve peygamberin şiire bakışından bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise, "Asr-ı Hulefai'r-Râsidi'n" başlığı altında, halifelerin şiire bakışı ve şiirin gelişmesinde bu dönemde yapılan eleştirilere yer verilmiştir.

Emevi dönemi de, İslami dönemde olduğu gibi "Hicaz'da Eleştiri" ve "Irak ve Şam'da Eleştiri" olmak üzere beşinci bölümde iki alt bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci olarak Hicaz'da edebi eleştiri ele alınarak, bu dönemin özellikleri anlatılmış ve edebi eleştiri hareketleri hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle şairler ve şiirleri birbirleriyle kıyaslanmış ve birçok şair ve şiiri şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. İkinci olarak, Irak'ta edebi eleştiri, Emevi dönemi ve sonraki dönemler ayrı ayrı baz alınarak ele alınmış, dönemin özellikleri ve edebi eleştiri hareketleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Altıncı bölümde, Şam'da edebi eleştiri konusu ele alınmış ve dönemin âlimleri ve halifelerinin meclislerinde edebi eleştiri hareketleri ve şiir okuma meclislerindeki edebi faaliyetleri veren müellif, eseri "Diğer Halifeler İndinde

¹⁰'Atik, Abdulazîz, Tarihu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1986.

Edebi Eleştirisi” başlıklı bölümle sona erdirmiştir. Kitabın sonuna da fihrist konulmuştur.

2.7. Tarîhu'l-Belâğati'l-'Arabiyye (تاريخُ البلاغَةِ العَرَبِيَّةِ)¹¹

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1987 yılında neşredilen bu eseri, 328 sayfa hacminde bir kitaptır. Müellif, bu eserine de bir mukaddime ile başlamıştır. Mukaddimedede 'Atîk, bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü son sınıf öğrencileri için hazırladığını, belagat tarihinin ortaya çıkışını, gelişmesini, yayılmasını, etkilendiği durumları ve sonraki dönemlere olan etkisini bu eserle açıkladığını belirtmiş ve mukaddimesini temennileriyle bitirmiştir.

Eser, bölümleri müstakil olarak ayrı ayrı tasnif edilmiş şekilde yazılmamıştır. İlk olarak “Arap Belagatının Doğuşu” başlığı altında bilgiler verildikten sonra, cahiliye döneminden itibaren asır asır giderek, her dönemdeki belagat âlimlerini teker teker vererek eser yazılmıştır.

“Arap Belagatının Doğuşu” başlığı altında öncelikle Cahiliyyun dönemi ile başlanmış, ardından İslamiyyun dönemi çerçevesinde Hicri dördüncü yüzyıla kadar belagatın doğuşu ve gelişmesi anlatılmıştır. Bu dönemdeki belagatın konuşma ve hitabet düzeyindeki durumu, belagat ile ilgili yazılmış eserler, hikâye kitaplarında belagat unsurları, şairler ve eserlerindeki belagat unsurları gibi konular hakkında bilgiler verilmiştir. Abdullah b. Mu'tez ve bedi' anlayışı ile Câhız indinde belagat, örnek olarak bu bölümde çok detaylı bir şekilde incelenmiştir. Burada belagatın hangi manada ilk olarak ortaya çıktığı, belagatın tarifi, belagat unsurları, muktezayı hale uygun söz söyleme, lafız ve mana, düzen konuları Câhız çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra, Câhız indinde beyan konuları olarak beyanın manası, tarifi, beyân unsurları, teşbih, mecâz, istiare, mesel, kinaye, îcaz konuları anlatılmıştır. Devamında yine Câhız indinde bedi' ilmüne değinilerek, bedi'nin anlamı, tarifi, unsurları, seci', uslûb-u hakîm, mezhebu'l-keîmi, iktibas, taksim, ihtiras, müzdevic, hezl yurâdubi'l-cidd, serikatu's-şiiir konuları ele alınarak bölüm bitirilmiştir.

“Hicri Dördüncü Asırda Belagat” başlıklı bölümde, dönem içerisindeki belagat çalışmalarından bahsedilmiş ve Ca'fer b. Kudâme, Hasan b. Bişr el-Âmidi, Ali b. İsa er-Rummani, Kadı Ali b. Abdulaziz el-Cürçâni, Ebû Hilal el-'Askeri teker teker ele alınarak belagat anlayışları, eserleri ve inceledikleri belagat konuları anlatılmıştır.

“Hicri Beşinci ve Altıncı Asırda Belagat” başlıklı bölümde de bir önceki bölümde olduğu gibi, bu dönem içerisindeki belagat çalışmalarından bahsedilmiş ve el-Bakillâni, İbn-i Reşîk el-Kayrevanî, İbn-i Sinân el-Hafaci, Abdulkâhir el-Cürçâni ve ez-Zemahşeri teker teker ele alınarak, belagat anlayışları, eserleri, inceledikleri belagat konuları anlatılmıştır.

¹¹'Atîk, Abdulazîz, Tarîhu'l-Belâğati'l-'Arabiyye, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1987.

“Hicri Yedinci Asırda Belagat” başlıklı bölümde, dönemin belagat çalışmaları açısından donuk bir dönem olduğundan bahsedilerek, Fahrettin er-Râzi, Ebû Yakup Yusuf es-Sekkâki ve Ziyaüddîn bin el-Esîr ele alınarak, eserleri ve belagat çalışmaları anlatılmıştır. Daha sonra et-Tifâşî el-Mağribî, Zekiyyiddin b. Ebi'l-İsba', el-Erbilî, Bedrettin b. Mâlik ele alınarak bedi' ile ilgili çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

“Hicri Sekizinci Asırda Belagat” başlıklı bölümde, Hâtib el-Kazvîni, Yahya b. Hamza ve el-Cevzî ele alınarak belagat ile ilgili çalışmaları anlatılmıştır.

Müellif, son bölüm olarak “Bediyyât” başlığı altında, bedi' sanatları çerçevesinde yazılmış bediyyatlardan ve yazarlarından kısaca bahsetmiştir. Abdullah b. Mu'tez, Kudame b. Ca'fer, Zekiyyuddin b. Ebi'l-İsba', el-Erbilî, Safiyyuddin el-Hilli, er-Ra'ni, İbn-i Hacer el-Endelüsî, el-Hamevi, Suyûti, Aişe Ba'unî, Hüseyini, en-Nablusî, el-Beyrûtî, es-Sa'atî zikredilip bediyyatları hakkında kısa bilgiler verilerek kitap sonlandırılmıştır. Eserin sonuna da detaylı bir fihrist konulmuştur.

2.8. el-Edebu'l-'Arabî fi Endelus (الأدبُ العربي في الأندلس)¹²

Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1976 yılında neşredilen bu eser, 502 sayfa ile müellifin en hacimli kitabıdır. Müellif bu eserine başlarken yazdığı mukaddimede, Endülüs'ün fethinin Arap Edebiyatı açısından önemini vurgulamış ve Endülüs'te Arap edebiyatı ve belagatını ele alma amacını kısaca anlatmıştır. Kitap dört ana bölümden ve bölümler içerisinde de alt bölümlerden oluşmuştur.

“Endülüs'ün Coğrafyası ve Tarihi” başlıklı birinci bölüm, on alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, Endülüs'ün coğrafi bilgileri detaylı bir şekilde verilmiş, bir de harita konulmuştur. İkinci alt bölümde, batının fethi bağlamında Hz. Ebubekir döneminden Endülüs'ün fethine kadar geçen süreçte, batıya doğru yapılan fetihler anlatılmıştır. Üçüncü alt bölümde Endülüs'ün fethi haritalar ile desteklenerek detaylı bir şekilde verilmiştir. Dördüncü alt bölümde, müellifin “vilayetler asrı” olarak isimlendirdiği Hicri 95-138 yılları arasında bölgenin siyasi durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci alt bölümde, Endülüs Emevi döneminde Kurtuba'nın imarı hakkında bilgiler mimari, estetik, edebi ve kültürel bağlamda, betimlemelerde kullanılan şiir şevahidleriyle verilmiştir. Altıncı alt bölümde, Hicri 300-422 yılları arasında Kurtuba'da halifelik yapmış halifeler teker teker ele alınmıştır. Yedinci alt bölümde, Hicri 400-536 yılları arasında bölgedeki beylikler tek tek ele alınarak incelenmiştir. Sekizinci alt bölümde, Hicri 495-555 yılları arasında Endülüs'ün çevresindeki sınır devletler hakkında özet bilgiler yer almaktadır. Dokuzuncu alt bölümde, özel olarak Afrika devleti hakkında bilgiler verilmiştir. Onuncu alt bölümde ise, Hicri 635-898 yılları arasında bölgedeki Ben-i Ahmer devleti hakkında bilgiler yer almıştır.

¹²'Atik, Abdulazîz, el-Edebu'l-'Arabî fi Endelus, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1976.

“Endülüs’te Toplumsal Hayat” başlıklı ikinci bölüm, dört alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde Endülüs halkının unsurları, ikinci alt bölümde Endülüs’te devlet hükmünün tesisi, üçüncü alt bölümde Endülüs halkının özellikleri, dördüncü alt bölümde ise Endülüs’te fikri hayat ele alınmıştır.

“Endülüs’te Şiir Sanatları” başlıklı üçüncü bölüm de dört alt bölüme ayrılarak verilmiştir. Birinci alt bölümde Endülüs’te geleneksel şiir, ikinci alt bölümde geleneksel şiir sanatları kapsamında gazel, medih, mersiye, vecize, zühd ve tasavvuf, isti’dâf, hiciv ve aşk şiir türleri, üçüncü alt bölümde geniş tabanlı şiir sanatları kapsamında tabiat, sevgi, melik ve şehrin önde gelenlerinden vefat edenler için yazılmış mersiye ve eğitici şiir türleri, dördüncü alt bölümde modern şiir sanatları kapsamında muvaşşah, zecel ve istiğase türleri ele alınmıştır.

“Endülüs’te Nesir Sanatları” başlıklı dördüncü ve son bölüm de iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, Endülüs ile doğu etkileşiminde Arap nesir türü ele alınmıştır. İkinci alt bölümde ise Endülüs’te nesir sanatları kapsamında hitabeler, mektuplar, münazaralar ve makamâtlar ele alınmıştır. Bu son bölümle kitap sonlandırılmış ve kitabın sonuna detaylı bir fihrist konulmuştur.

2.9. fi'n-Nakdi'l-Edebî (في النقد الأدبي)¹³

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 1972 yılında neşredilen bu eseri, 380 sayfa hacminde bir kitaptır. Kitabın başında yer alan mukaddimede 'Atîk, bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü son sınıf öğrencileri için hazırladığını belirtmiş, kısaca eleştiri ve edebi eleştiriye değinerek, konuyu edebiyat ve edebi eleştiri olmak üzere iki kısma ayrıldığını söylemiştir.

Kitap temelde iki ana kitap olarak bölümlenmiş, her iki ana bölüm, toplamda on bölüme ayrılmıştır. Birinci kitapta ilk yedi bölüm, ikinci kitapta son üç bölüm yer almaktadır.

Birinci bölümde, sanat kavramı üzerinde durulmuştur. Sanatın manası, önemi, kıyas ölçütleri, gayesi, ilim ile ilgisi ve güzel sanatlar konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde, edebiyat kelimesinin ortaya çıkışı, gelişmesi ve ne anlama geldiği dönemler halinde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, edebiyatın mahiyeti ve hakikati, “edebiyat nedir?” sorusu bağlamında ele alınmıştır. Müellif bu bölümü, bir metnin edebi değerinin anlaşılması için birçok örnekler vererek, oldukça uzatmıştır.

Dördüncü bölümde, edebiyatın ve edebi eleştirinin psikoloji ile ilgisi, eleştiri yapan kişinin aklı gelişim süreci, hissiyatı, mantığı, bilinçaltı, bilinç durumu, güç ve yetenekleri, sezgisi, tasavvur kabiliyeti, tahlil gücü, edebi sanatlar karşısında çağrışım gücü, hüküm çıkarma kabiliyeti, vicdani durumu, gergin olup olmaması, sefkatli olup olmaması gibi konu başlıkları altında ele alınmıştır.

¹³'Atîk, Abdulazîz, fi'n-Nakdi'l-Edebî, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1972.

Beşinci bölümde, edebiyatın unsurları, dört ana unsur çerçevesinde incelenmiştir. Bu unsurlar, hissiyat, hayal, mana ve üslup olarak verilmiş ve her bir unsur teker teker ele alınmıştır.

Altıncı bölümde, edebiyat çeşitleri, nazım ve nesir çerçevesinde incelenmiştir. Müellif bu bölümde şiir, şiir ve musiki, şiir sanatları, hikâye tarzlı şiir, temsili şiir, eğitici şiir ve nesir, nesir türleri kapsamında ele almıştır.

Yedinci bölümde, batıdaki edebi akımlar, klasikler, romantikler, realistler, sembolcüler, sürrealistler, varoluşçular kapsamında ele alınmıştır.

İkinci kitaba geçildiği sekizinci bölümde, eleştiri ve eleştirmen ele alınmıştır. Öncelikle eleştiri konusu, tanımı, kelime anlamı, mahiyeti çerçevesinde incelenmiştir. İkinci olarak eleştirmen, kültürü, gayesi, eleştiri görevi çerçevesinde incelenmiştir.

Dokuzuncu bölümde, edebi eleştiri yöntemleri, sanatsal yöntem, tarihsel yöntem, kişisel yöntem, tamamlayıcı yöntem çerçevesinde ele alınmıştır.

Onuncu bölümde, serikâtu's-şiir yani şiir hırsızlığı konusunu, ortaya çıkışı ve gelişmesi, Cahiliyye, Muhadram, Emevi, Abbasi dönemleri içerisinde incelemiştir. Ayrıca şiir hırsızlığı konusunda eleştirmenlerin durdukları nokta da bazı müellif ve eserleri çerçevesinde verilmiştir. Eser bu konu ile sona ermiş ve eserin sonuna detaylı bir fihrist konulmuştur.

2.10. fi'l-Edebi'l-İslâmî ve'l-Emevî (في الأدب الإسلامي والأموي)¹⁴

Müellifin Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye yayınevi tarafından Beyrut'ta 2001 yılında neşredilen bu eseri, 289 sayfa hacminde bir kitaptır. Müellif eserinin başında yazdığı mukaddimesinde, bu eserini Beyrut Arap Üniversitesi Arap Dili Bölümü öğrencileri için hazırladığını belirtmiş, kısaca İslam edebiyatının Cahiliyye döneminden Emevi dönemine kadar geçen sürecini ele aldığını belirtmiştir.

Eser altı bölüm olarak yazılmıştır. Birinci bölümde, Arap şiirinin İslami dönemdeki gelişmesi, şiir örnekleriyle detaylı bir şekilde verilmiştir. İkinci bölümde, Emevi dönemine geçilerek, bu dönemde edebiyatın nasıl yayıldığı ve parladığı anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, Arap şiirinin Emevi döneminde gelişme süreci anlatılmıştır. Dördüncü bölümde, yine Emevi döneminde siyasi etkinin ağır bastığı vurgulanarak, siyasi şiirler hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde Emevilerin bu siyasi bakış açıları eleştirel bir şekilde verilmiştir. Altıncı bölümde ise, İslami dönemde ve Beni Ümeyye nezdinde bir edebi tür olarak hitabetin durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Eser, bölümler arasında konu bütünlüğü açısından bağlantıların olmadığı bir sistemle yazılması bakımından, müellifin diğer eserlerinden farklı bir yöntemle yazdığı eserdir. Altıncı bölüm ile eser sona erdirilmiş ve eserin sonuna da diğer eserlerde olduğu gibi bir fihrist konulmuştur.

¹⁴'Atik, Abdulazîz, fi'l-Edebi'l-İslâmî ve'l-Emevî, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2001.

2.11. Tercüme Eser

Cevahirlal Nehru tarafından yazılan *Lemehâtu min Tarîhi'l-Âlem* (لِمَاحَاتُ مِنْ)¹⁵ isimli eser, Abdulaziz 'Atîk tarafından 1958 yılında İngiltere'den Arapçaya tercüme edilmiştir. Dâru'l-Me'arif yayınevi tarafından 2003 yılında neşredilen bu tercüme eser 206 sayfadır. Eserin orijinal adı *Glimpses of World History*, yani *Dünya Tarihine Bakışlar*'dır. Abdulaziz 'Atîk, eserin başında kısa bir yazı yazmıştır. Bu yazısında Abdulaziz 'Atîk, Cevahirlal Nehru'nun Hindistan'ın ilk başbakanı olduğunu, bu eserin risaleler halinde Nehru'nun oğlu tarafından kendisine ulaştırıldığını, bu risaleleri üç yıl zarfında toplayarak 1934 yılında *Lemehâtu min Tarîhi'l-Âlem* ismiyle tercüme etmeye başladığını, 1958 yılında tercümesini bitirdiğini, her bölüme anlaşılmasını kolaylaştırma gayesiyle, İngilizce risalelerdeki tarihini ve risale numarasını verdiğini ve tarihi bilgiler açısından çok kıymetli olduğunu belirtmiştir. Eserde tamamı 1933 yılında yazılmış yirmi risale yer almaktadır. Bu risaleler ağırlıklı olarak, dönemin Hindistan tarihi ve İngiltere'nin bölgedeki faaliyetlerini anlatmaktadır. Eserin Arap dili ve belagatına doğrudan bir katkısı olmaması sebebiyle, üzerinde fazla durulmamıştır.

Sonuç

Yukarıda verilen eserler ile ilgili tanıtıcı bilgiler ışığında, hem nahiv ve sarf bağlamında Arap diline, hem de edebiyat ve belagatın unsurları bağlamında Arap belagatına ciddi katkıları olan Abdulaziz 'Atîk, kendisi ve eserleri hakkında müstakil bir çalışmanın olmadığı önemli bir müelliftir. Eserlerinde kendisinden önceki birikimi aktarması dışında, Arap dili, edebiyatı ve belagatının inceliklerini ortaya koyması ve bu çalışmalarıyla Arap diline adanmış ömrü, müellifin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nahiv ve sarf ilimleri üzerinde hassas bir şekilde durarak, dilin inceliklerini ve gramatikal yapısını ortaya koyan müellif, özellikle Arap dilinin ortaya çıkışı ve gelişmesi sürecini kendisine has üslubuyla başarılı bir şekilde özetlemiştir. Arap dilinin gelişmesine katkıda bulunan lehçeleri, Arap kabilelerinin aktarımlarını, bedevi Araplardan gelen semai unsurları, Kur'an ve şiir şevahidlerini ortaya koyarak, Arap dilinin toplanma merhalelerini detaylı bir şekilde aktarmıştır. Basra ve Kûfe ekolleri başta olmak üzere, birçok dil yaklaşımını teferruatlı bir şekilde vermiş ve bu ekoller hakkında analizler de yapmıştır. Bu ekollerden bazı önemli dil âlimlerini ve bunların bazı eserlerini inceleyen müellif, Arap dilinin inceliklerini ortaya koymuştur. Ortaya konulan bu incelikler de, günümüzde Arap dilinde çözümlenmesi güç metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Belagat alanında da ciddi katkıları olan müellif, belagatın unsurları olan me'ani, beyân, bedî', aruz ve kafiye ilimleri üzerinde detaylı bir şekilde çalışmıştır. Bütün bu ilimlerin tanımlarını, ortaya çıkış süreçlerini ve gelişmelerini, tarihsel süreç içerisinde müellifler ve eserleri ışığında aktarmıştır. Belagatın yanında Arap

¹⁵ Nehru, Cevahirlal, *Glimpses of World History* (Lemehatu min Tarîhi'l-Âlem), Terc. Abdulaziz 'Atîk, Dâru'l-Me'arif, Mısır 2003.

edebiyatı ve edebiyat eleştirisi konularında da aynı çizgide telif ettiği eserlerinde, Arap edebiyatının ortaya çıkışını, gelişmesini ve günümüze kadar geçirdiği aşamaları, edebiyat âlimleri ve eserleri bağlamında aktarmıştır. Edebiyatın gelişmesinde etkili bir unsur olan edebi eleştiri konusunu da, başarılı bir şekilde ortaya koyarak, bu alandaki açığı ilmi çerçevede kapatmıştır.

Özetle Abdulaziz 'Atik, ortaya koyduğu eserleriyle Arap dili, edebiyatı ve belagatına ciddi katkıları olan bir müelliftir. Cahiliyye döneminden yaşadığı çağa kadar gelmiş bütün Arap dili, edebiyatı ve belagatı ile ilgili birikimlere vakıf olması da, çalışmalarının ve şahsının kıymetli olmasını sağlamıştır. Her ne kadar mevcut birikimi sadece derleyip aktardığına dair eleştirilebilse de, yüzlerce eserde yer alan bilgileri kendisine has üslubuyla bir araya getirerek özet bilgiler sunması, bu bilgileri sunarken zaman zaman çıkarımlarda bulunup değerlendirmeler yapması, onu ve eserlerini kıymetli kılan unsurlardandır. Sadece onun eserleri okunarak, Arap dili ve belagatı konularına ve literatürüne hâkim olmak mümkündür.

Abdulaziz 'Atik'in bu çalışmada ele alınan eserleri, sadece genel hatlarıyla tanıtılmıştır. Bu eserlerin daha iyi tanınması, üzerlerinde ayrı ayrı daha derinlikli çalışmaların yapılması neticesinde mümkün olacaktır. Yukarıda zikredilen bütün eserler, iyice tahlil edilip, içlerinde yer alan bilgiler, diğer Arap dili, belagatı ve edebiyatı üzerine yazılmış eserlerle mukayese edilerek, yeni birtakım bilgilere ulaşılabileceği muhakkaktır.

Kaynakça

- 'Atik, Abdulaziz, *el-Edebu'l-'Arabî fi Endelus*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1976.
 'Atik, Abdulaziz, *fi'l-Edebi'l-'İslâmî ve'l-Emevî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2001.
 'Atik, Abdulaziz, *fi'n-Nakdi'l-Edebî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1972.
 'Atik, Abdulaziz, *İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1987.
 'Atik, Abdulaziz, *İlmu'l-Bedî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1985.
 'Atik, Abdulaziz, *İlmu'l-Beyan*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1985.
 'Atik, Abdulaziz, *İlmu'l-Meani*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2009.
 'Atik, Abdulaziz, *el-Medhalu ila 'İlmi'n-Nahv ve's-Sarf*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1974.
 'Atik, Abdulaziz, *Tarihu'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1987.
 'Atik, Abdulaziz, *Tarihu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1986.
 Kızıklı, Zafer, "Arap Dili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX, Sayı 4, Samsun 2009.
 Küçükşarı, Mücahit, "Ebu'l Fadl İbnu'l-Amîd'e Ait Bir Risalenin Edebî Tahlili", *Marife*, 16/2 (2016).
 Nehru, Cevahirial, *Glimpses of World History (Lemehatu min Tarihi'l-'Âlem)*, Terc. Abdulaziz 'Atik, Dâru'l-Me'arif, Mısır 2003.
http://asmaalkamali.blogspot.com.tr/2015_08_30_archive.html
<http://shamela.ws/index.php/author/1573>
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ef234ac4d6a2.666950